

Łukasz Opaliński

Tytuł: Starzenie się publikacji naukowych w języku polskim i angielskim w perspektywie zachowań warunkujących proces cytowania w naukach o Ziemi

Słowa kluczowe: bibliometria, naukometria, starzenie się literatury naukowej, analiza cytowań, zachowania w zakresie cytowań, nauki o Ziemi, język polski, język angielski, komunikacja naukowa, naukoznawstwo

Streszczenie

Zjawisko starzenia się literatury naukowej jest przedmiotem analiz bibliometrycznych od początku dwudziestego stulecia. Szeroki kontekst teoretyczny i epistemologiczny dla tego rodzaju analiz stanowią ogólne teorie dotyczące procesu cytowania, wśród których można wyróżnić dwa główne stanowiska (paradygmaty): normatywne i konstruktywistyczne. Oferują one dwa wzajemnie wykluczające się modele wyjaśniające przyczyny, motywacje i znaczenie procesu cytowania literatury źródłowej przez naukowców. Wraz z rozwojem bibliometrii udało się w przekonujący sposób wykazać, że zdecydowana większość publikacji naukowych podlega zjawisku starzenia się. Innymi słowy, wraz ze wzrostem wieku publikacji (np. książek, rozdziałów z książek, czasopism) należących do wszelkich dyscyplin naukowych, stopniowo przestają one być cytowane przez członków społeczności naukowej.

Celem niniejszej rozprawy jest przyczynienie się do analiz cykli życiowych, jakie przechodzą naukowe publikacje, oraz identyfikacja charakterystyk procesu starzenia się dokumentów polskojęzycznych w porównaniu z dokumentami angielskojęzycznymi w obrębie polskiego środowiska naukowego. Środowisko to zostało ograniczone do dziedziny nauk o Ziemi z powodu pewnych szczególnych własności bibliometrycznych literatury należącej do jej zakresu oraz z powodu sposobu zdefiniowania zasięgu przedmiotowego dziedziny przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Przeprowadzone porównanie procesu starzenia się dotyczyło czterech odrębnych typów wydawniczych publikacji, którymi były artykuły z czasopism, wydawnictwa zwarte, materiały konferencyjne (publikowane w różnej formie) oraz zasoby określane w terminologii bibliotecznym mianem zbiorów specjalnych. Do ostatniego z wymienionych typów należały przede wszystkim mapy, dokumenty normalizacyjne, patenty, prace dyplomowe, ustawy itp.

W wyniku dokonanego porównania ustalono, że wszystkie typy dokumentów polskojęzycznych starzały się szybciej niż typy angielskojęzyczne, a także, że etap dojrzwania cytowalności dokumentów angielskojęzycznych był generalnie krótszy i bardziej dynamiczny niż ten sam etap cyklu życiowego dokumentów polskojęzycznych.

Interpretacja zidentyfikowanych prawidłowości skupiła się na cechach zachowań w zakresie cytowań polskich naukowców oraz na strukturze polskiej sfery dziedziny nauk o Ziemi. Interpretacja przybrała postać opisu dynamiki rozwoju tej sfery oraz opisu typu relacji łączącej ją ze sferą międzynarodową tej samej dziedziny. Stwierdzono m. in., że dynamika tego rozwoju okazała się bardziej intensywna od oczekiwanej, czyli od zwykle przypisywanej w literaturze przedmiotu naukom o Ziemi. Wysłunięto także tezę o istnieniu wpływu idei (symbolicznych konceptów) funkcjonujących w obrębie sfery międzynarodowej na dynamikę i kierunek rozwoju węższych, specyficznie polskich frontów badawczych. Zaznaczono też

prawdopodobną rolę odegraną przez czynniki o charakterze pragmatycznym w ukształtowaniu się zaobserwowanych w badaniu rozkładów cytowań. Do czynników tych zaliczono przede wszystkim liczbę i proporcje między liczbami dostępnych dla autorów cytujących dokumentów ogłoszonych w języku polskim i angielskim, stopień kompletności polskich bibliotek oraz postawy i „zwyczaje” grona cytujących badaczy, które obejmują też ich sposób postrzegania tego, jak powinna wyglądać „dobra praktyka naukowa”. W odniesieniu do czysto ilościowego stopnia wykorzystania literatury polskojęzycznej zauważono, że był on wyższy niż stopień wykorzystania literatury angielskojęzycznej, co zdaje się wskazywać, że idea wykluczenia polskojęzycznych środków komunikacji naukowej z polskiego środowiska i zastąpienia ich środkami angielskojęzycznymi nie jest czymś pożądanym w świetle potrzeb informacyjnych polskich przedstawicieli dziedziny nauk o Ziemi.

Wyniki zrealizowanego badania empirycznego mogą być przydatne dla bibliotekarzy w zakresie planowania strategii zarządzania kolekcjami bibliotek, a w szczególności w ramach planowania polityki gromadzenia zbiorów, polityki selekcji oraz prenumeraty źródeł elektronicznych i drukowanych. Jeszcze jednym rezultatem o znaczeniu praktycznym jest uzyskany w badaniu wniosek, według którego coroczna ministerialna punktacja czasopism naukowych nie jest w bezpośredni sposób skorelowana z naukową rangą (jakością, wartością) tych czasopism. Co więcej, podjęta w ramach badania analiza prognostyczna, która pozwoliła na określenie przewidywanego tempa rozwoju sześciu wyszczególnionych w badaniu geodyscyplin, może okazać się interesująca zarówno dla samych naukowców, jak i dla podmiotów zarządzających i administrujących działalnością naukową. Przedstawiciele polskiego środowiska naukowego mogą dzięki niej pozyskać informacje na temat aktualnie najbardziej perspektywicznych kierunków badawczych, podczas gdy w zakresie polityki naukowej informacje te mogą zostać wykorzystane w trakcie podejmowania decyzji o przyznawaniu funduszy na badania naukowe. Trzecim obszarem możliwych zastosowań praktycznych wyników przeprowadzonego badania jest natomiast ewaluacja działalności naukowej, a przede wszystkim ocena okresu obserwacji cytowań stosowanego w ramach ewaluacji naukowych czasopism, które cechują się zróżnicowanym czasem osiągnięcia pełni swojej siły wpływu.

Podsumowując, zagadnienie starzenia się literatury naukowej jest problemem badawczym, który ma wiele obszarów możliwych zastosowań praktycznych. Analizy zjawiska starzenia się są dobrze ugruntowanym i głęboko zakorzenionym przedmiotem naukoznawczego namysłu w związku z czym należy podkreślić, że badanie i wnioski przedstawione w ramach niniejszej rozprawy w żadnym razie nie wykorzystują w pełni zawartego w nim potencjału. Zamiast tego stanowią one przykład wykorzystania szerokich możliwości stwarzanych przez tematykę cykli życiowych publikacji naukowych, tempa ich starzenia się, znaczenia tego zjawiska oraz leżących u jego podstaw procesów i faktów.

15. 05. 2018 r.

Łukasz Opaliński